

Suvekool väärtustas audiovisuaalset pärandit

■ 2014. aasta suvekool „Eestlaste kultuuripärand võõrsil” sai teoks 26.–30. juunil Tallinnas ja Viinist. Seekordne kohtumine pärandi hoidjate ringis oli järjekorras kuues, rõhuga audiovisuaalsel pärandil ja eeskätt väärtusega filmide kogumisel, hoidmisel ja kasutusse toomisel. Nelja päeva jooksul osales suvekoolis rohkem kui nelikümmend inimest kaheksast riigist.

Suvekooli avapäeval toimusid koolitused Tallinnas, kus Rahvusarhiivi asjatundjad andsid selgitusi dokumendi-, filmi-, foto- ja helikogudesse puutuvast ning tutvustasid arendatavat ja mõneski väliseesti arhiivis juba kasutatavat veebikeskkonda arhiivikirjelduste parema kättesaadavuse eesmärgil. Paralleelselt viidi läbi praktiline õpe raamatukoguhoidjatele Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu väliseesti kirjanduse keskkuses.

Edasisel kolmel päeval tõsteti fookusesse filmid – kuidas käsitleda filmi ajalooallikana, kuidas väärtuslikku filmi hoida, töödelda, digitaalselt taastada ja kasutada, kuidas sünnib väliseesti dokumentalistika ning kuidas leida ja avada erakogudesse peitunud. Viimasega haakub elulugude ja mälestuste talletamine, samuti kaasaja visuaalne jäädvustamine, mis on digitaalajal hõlpsalt kättesaadav paljudele ja muutunud osaks massikultuurist. Eesti mäluasutuste vastavatest tööloikudest andsid ülevaate Gerd Raassalu Eesti Rahva Muuseumist, Ivi Tomingas Rahvusarhiivist, Anu Korb Kirjandusmuuseumist ja Kadri Viires Okupatsioonide Muuseumist.

Eesti Rahva Muuseumis on hoiul 58 filmi, 1311 videot, 188 varaliste õigusteta ühikut videoarhiivis ja ligi 550 ühikut fonoteegis. Filmitamise algusaegadel, 1960.–70-ndatel jäädvustati peamiselt udmurtide ja vepslaste elu, Kaukaasia eestlasi on filmitud 1990. aastate teisel poolel, Peterburi eestlasi 2010. aastal, samuti on jäädvustusi Eesti Vabariigi Peakonsulaadi tegevusest New Yorgis, Riia eesti koolist ja ekspeditsiooni-

dest Setumaale. Lisaks sisaldub kogus ligi 250 intervjuud USA, Austraalia, Kanada, Rootsi ja teistegi eestlaste kogukondade esindajatega. Isikuarhiivina on tallel fotoamatöör Hans Teetlausi arhiiv. Saadud filmid tuleb digiteerida, seda on tehtud Rahvusarhiivi filmiarhiivi abiga. Hiljuti lisandus ligi 40 tundi videoainest Kanada ja USA eestlastest, kui Riina Reinvelt ja Maido Selgmäe filmisid eestlaste ettevõtteid, mälupaiku ja kodusid 1944. aasta suurpõgene- mist käsitleva näituse ja muuseumi uue hoone ekspositsiooni tarbeks.

Rahvusarhiivi filmiarhiivis on ligikaudu 1900 ühikut väliseestiainelisi helijäädvustusi, 3000 ühikut filme ja ligi 16 800 fotot. Filmiarhiiv on praegusel ajal pigem teenusepakkuja, täites üksikisikuilt ja asutustelt laekuvaid tellimusi. Ent tehnilist ja inimressurssi silmas pidades kasvab vajadus riikliku kompetentsikeskuse järele. Vastavad arutelud on toimunud kultuuripärandi digitaalse säilitamise riiklikus nõukogus, kompetentsikeskuse ülesanne võiks olla ülevaate andmine olemasolevatest kogudest, nende seisundist ja digiteerimise vajadusest, samuti kogude säilitamise tagamine, kasutajate nõustamine ja tegevuste rahastamise koordineerimine.

Järgnenud arutelu tõstas Torontos asuva Välis-Eesti Muuseumi vedaja Piret Noorhani küsimuse, kas riiklik koordineerimine tundub väliseesti kogukondadele vajalik või kas oleks vaja läbi viia pärandi kogumise kampaaniaid. Bostoni eestlaste esindaja Villu Tari arvas, et viimasel nelja-veekümnel aastal tekkinud filmiainest on kõikjal palju ning kui kuulutada välja nn. perefilmide vastuvõtt, siis võib laekuv filmide kogus olla massiline, pealegi on perevideod sarnased, nende hulgas on ehk veerand diasporaa elu kajastavat ainet. Samuti on probleem tõsi- asjas, et inimesed ei suuda oma arhiive hallata ning ka tehniliselt ei ole vahendeid filmide uueks kasutuseks. I. Tomingas märkis, et kui seniste laekumiste hulgas on leidunud säilitusväärsed, siis on see osa ainesest omanike nõusolekul ka arhiivi vastu võetud. Ta lisas, et kahtlemata algab probleemide ring pigem inimeste teadmatusest – ei suudeta eristada olulist ebaolulisest. Sander Jürisson ja Maarja Merivoo-Parro kinnitasid, et uurija jaoks on just pereüritused olulised, tavali- ne inimene on oluline, argielu on uurijaile üks kuumemaid teemasid. Rootsi eestlaste esindaja Mai Raud-Pähn küsis, kuidas ja kus on kõige sobivam filme tehniliselt taastada. I. Tomingas pakkus lahkelt võimalust taastada unikaalsed filmid filmiarhiivi toel.

Kirjandusmuuseumi eestkõneleja Anu Korb tõi idapoolse eestlaskonna filmimisloost kõneldes esile, et kuigi viimasel kümnendil on võimalused võrreldes 1990. aastatega paranevad, ei saa sageli praegugi kaameramehele palka maksta. Nii on ekspeditsioonide jäädvustamine ajendatud tõsisest huvist uurimisobjekti vastu, ent seegi lähenemine ei pruugi anda kõiki osapooli rahuldavat tulemust – kui ka originaalkaadrid on olemas, ei saa oskusteta nendest veel filmi. Filmifailide töötlemine ja arhiveerimine on lisanduv aeganõudev töö. Sisulisest küljest jääb filmile jäädvustatu mõnigi kord küsitavaks, näiteks on ette tulnud juhtumeid, kus intervjuude tegemise käigus tuvastatakse samal fotol erinevaid inimesi või vaieldakse traditsiooniliste laulusõnade üle. Siberi eesti küladel filmimise näitel võib väita sedagi, et tehnika areng on otseses seoses valmidusega anda intervjuud – võrreldes 1990-ndatega on inimesed praeguseks kaameraga harjunud.

Järgnenud diskussioonis leidis S. Jürisson, et õppetöös ei saa hiljuti valminud ja televisioonis näidatud filme kasutada või siis võtab asjaajamine ebamõistlikult kaua aega, seetõttu peaks akadeemilist tegevust toetav süsteem toimima märksa kiiremini, bürokraatlike tõrgeteta ja soovitatavalt tasuta.

Okupatsioonide Muuseumi juht Kadri Viires tutvustas projekti „Ründed ja ränded”, mille raames sündis emotsionaalselt mõjus film Eric Soovere unikaalse fotoainese põhjal. Filmi on koostanud Eva Sepping Eesti Kunstiakadeemiast. Esimesena saidki filmist osa suvekoolis osalenud, kel oli ühtlasi hea võimalus anda esimesena vastukaja. Uurija ja ajakirjanik Tiina Tamman arvas, et selliseid informatiivseid filme peaks näitama Eestit külastavatele turistidele, fotod on ainulaadsed ja väga hea silmaga tehtud. Kohalviibinud leidsid ka, et mõjuv taustamuusika (Peep Lassmanni originaalmuusika) annab filmile palju juurde. V. Tari leidis, et mälestuste kogumiseks ja huviarutamiseks on film suurepärase, ning küsis, kas selle projekti raames on lisaks raamatule ja filmile veel midagi plaanis. K. Viires vastas, et Eric Soovere fotode põhjal 1999. aastal valminud raamat „Käru ja kaameraga” tuleks tõlkida ka inglise keelde. Filmi tekstid on kolmes keeles – eesti, inglise ja vene keeles. Samuti tuleks sügavuti uurida Augsburgi põgenikelaagri tegevust. Seni teame tänuväärset palju Geislingeni laagri kohta, ent uurimisvälja tuleb laiendada. Lõpetuseks tutvustas K. Viires koostöös Mementoga valminud mälestuslugude raamatut „Siberi kodu”, mida

esitleti 14. juunil Okupatsioonide Muuseumis.

Uurijate esindajatest võttis esimesena sõna Leeni Langebraun Kaukaasia eestlaste pärandi tutvustusega alates 1860. aastatest kuni 1940.–1950. aastateni, mil moodustus viimane ümberasujate kogukond. Kaukaasia eestlased on tänaseks laiali üle maailma, praegune noor põlvkond reeglina ei tunne oma eellasi vanavanemate põlvest kaugemale. Sotsiaalsõnastikud on inimesi ühendanud ja toonud välja huvi juurte vastu. Eestis tegutsevad veebikeskkonnad MTÜ Eesti Fotopärand ja Ajapaik.ee on uurijaile ülimalt informatiivsed, ent kasutajate soove täidaks enamgi selline veebikeskkond, kuhu igaüks saaks oma fotosid laadida ning mis omakorda võimaldaks mäluasutustel väärt foto vajadusel ka kopeerida. Seesuguse platvormi looja võiks olla üks suurtest Eesti mäluasutustest, miks mitte Rahvusarhiiv, kelle fotokogu Fotis on suurepärase abilise igale uurijale. Platvormi kaugem eesmärk võiks olla eesti diasporaa ajalooliste fotode kogu ja sellise kogu haldaja peaks olema mäluasutus, kel on tehnika, kompetents ja usaldusvärsus. T. Tamman ütles, et Ühendkuningriigis on sarnase keskkonna loonud Sõjamuuseum, sealt võib ka Eesti jaoks saada tuge. P. Noorhani lisis mäluasutuste vajaduse, kuigi kõige olulisem näib olevat projektijuht ehk ideest vaimustunud vedaja.

Ivi Tomingas märkis, et Fotisega saavad liituda kõik huvitatud osapooled, ent tööpoolest ei ole seal seni kasutajate panustamise ega kommenteerimise võimalust.

Suvekool tõi kokku neli dokumentaalfilmi tegemise kogemusega inimest. Helga Merits Amsterdamist kõneles dokumentaalfilmi „Klassikaaslased 1943” loomisest, ajendiks tema isa ja isa klassikaaslaste eluteede hargnemine Itta, Läände ja Nõukogude Eestisse.

Marko Raat andis ülevaate USA-s reporterina töötanud ja väliseesti sündmustest tuhandeid tunde filmilindile jäädvustanud Edgar Vääri (*Fast Eddy*) dokumentaalfilmi ettevalmistuse muredest ja rõõmudest. Edgar Vääri jättis endast maha unikaalse filmikogu, mis võimaldab ühe inimese vaatenägemise avada USA eestlaste kogukonda ning jutustada tema enda elu lugu dokumentaalfilmina. Filmitegija hinnangul on oluline sarnaste unikaalsete isikuarhiivide Eestisse jõudmine, vastupidisel juhul saavad filmid külge pikaaegse suletuse ja hingehinna, ühtlasi ei leia aines praeguses asukohas kasutamist.

Reet Mae Torontost tutvustas traditsioonide hoidjaid valgustavat dokumentalistikat „Keepers of the Loom”.

Jaanis Valk jutustas paeluva loo esimese eestlasest ümbermaailmareisija Ahto Valteri jälgede otsimisest, et vormida arhiivileiud, erakogude killud ja suuline pärimus ainulaadseks dokumentaalfilmiks. A. Valteri reisi, mis toimus aastatel 1938–1940, tegi eriti huvipakkuvaks teadmine originaalkaadrite olemasolust, kuigi esialgu ei olnud jälgi, mis riigis ja kelle erakogus võiks unikaalne originaalfilm asuda. Õnneliku juhuse läbi tuli originaalfilmi lint välja Torontost, see on praeguseks digiteeritud ja annab jätkuvalt ainekst uuteks avastusteks.

Lisaks eelnimetatuile andsid filmipärandisse puutuvast teada Piret Noorhani ja Kadi Kuivits Torontos asuva Välis-Eesti Muuseumi (VEMU) ja Eesti Õppetöö Keskuse tegevuse põhjal ning Liisi Eglit kõneles Stanfordi Ülikooli raamatukogu videointervjuude projektidest. VEMU filmikogu hõlmab mitusada filmikest Kanada eestlaste üritustest, on ka üksikuid isikuarhiivina tulnud filmikogusid, samuti värvifilme ja videokassette, kuhu on jäädvustatud näiteks filme ESTO päevadest või telesaateid laulva revolutsiooni aegadest. Tulevikku vaadates peaks VEMU kasvatama võimekust võtta vastu erakogude filme ja võimaldama ka nende kasutust. Toronto on viimastel aastatel tuntud kui festivali EstDocs korraldaja, seegi roll kohustab filmipärandile senisest enam tähelepanu pöörama. Ühtaegu tegeletakse Torontos intervjuude kogumisega. Varem talletatud intervjuude seast tasub nimetada usutlust Arvo Pärdis, mis on jäädvustatud VHS-kassetile, ent mis tingimata vajab kiiret digiteerimist. L. Egliti sõnul on Stanfordi Ülikooli raamatukogu videointervjuude projekti eesmärk Balti diasporaa suulise ja kirjaliku pärimuse kogumine ja säilitamine koostöös Läti Okupatsioonide Muuseumiga ja Eestis tegutseva sihtasutusega Unitas, mis on tuntud projektina Kogu Me Lugu. Stanfordin on juba tehtud seitse intervjuud, need jätkuvad Eestis ja sügisel uuesti San Francisco piirkonnas. Tulevikuvaates võib kõne alla tulla interdistsiplinaarse Balti professuuri rajamine Stanfordi ülikoolis, kogumis- ja teadustöö kese kanduks isikukogudele ja eristuks seega Stanfordi ülikooli raamatukogu ja arhiivi tegevusest, mis keskendub poliitilisele ajaloole.

Eestis tegutseva ühenduse Kogu Me Lugu esindaja Anna Hints rääkis sütitavalt igapäevaelu saatvate kõnekate lugude talletamise olulisusest – igapäevaelu lugu on väärtuslik, igapäevaelu saab teha filmi või kirjutada raamatu, igapäevaelu on kohustus oma lähedaste lugusid jäädvustada ja miks mitte teha seda audiovisuaalsel viisil,

mis on kaasaega sobiv ja levib edasi põlvest põlve. Ühenduse abiga saigi suvekooli käigus jäädvustatud paar lugu tähendusliku saatusega inimestest.

Suive ülemise kohtumise raames peeti ka MTÜ Baltic Heritage Network aastakoosolek. Ühingu 2013. aasta peamised tegevused olid suvekool ja noorteseminarid nii Eestis kui Lätis. 2014. aasta lõikes on rahvusaaslaste programmi rahastus vähenenud, korduvalt on tagasi lükatud infopäevade korraldamine asukohamaades. Täies mahus on programmilt rahastuse saanud noorteseminarid ja arhiivide korrastamine Rahvusarhiivi abil. Portaali www.balther.net tuleb edaspidi arendada teiste rahastusallikate kaudu, kuigi portaalil on enam kui 3600 unikaalset kasutajat ja selle rahvusvahelist tähendust suurendas veebi arhiveerimine USA Kongressi Raamatukogu ettepanekul.

2014. aasta peamised tegevused on suvekooli ja noorteseminaride läbiviimine, 2015 on aga taas konverentsi aasta. Üldkoosoleku otsusega võeti ühingu liikmeskonda vastu kolm uut liiget, neist kõik väljastpoolt Eestit.

Praktiliste tegevuste, loengute ja filmide vaatamise kõrval said suvekooli sõitnud nautida eesti päritolu Kanada näitlejanna Julia DeSotto monoetendust „I Remember Mama”, jalutada koos Jaan Manitskiga Viinistu keskuses ja teha väljasõidu Mohni saarele.

MTÜ Baltic Heritage Network tänab kõiki osalejaid, koostööpartnereid ning Viinistu kultuuri- ja konverentsikeskust suvekooli õnnestumise eest.

Birgit Kibal

Birgit Kibal

(1976), riigiarhiivari nõunik,
Rahvusarhiiv, J. Liivi 4, 50409 Tartu,
birgit.kibal@ra.ee